

Dobrochna Owsicka

Wyższa Szkoła Administracji Publicznej w Szczecinie

ORCID 0000-0001-6489-6748

radca@owsicka-kancelaria.pl

Kilka uwag o zmianie kwalifikacji prawnej czynu w toku postępowania sądowego na gruncie instytucji idealnego zbiegu czynów zabronionych

Słowa kluczowe: prawo karne, kwalifikacja prawna czynu w toku postępowania sądowego, idealny zbieg czynów zabronionych, Kodeks karny skarbowy

Streszczenie: W publikacji zostały zawarte rozważania dotyczące zmiany kwalifikacji prawnej czynu w toku postępowania głównego na podstawie art. 399 Kodeksu postępowania karnego. Zarówno w doktrynie, jak i w judykaturze spójne jest stanowisko, że zmiana ta nie może wykraczać poza granice oskarżenia, a więc musi dotyczyć tego samego zdarzenia historycznego. Zagadnienie to jest szczególnie interesujące na gruncie instytucji idealnego zbiegu czynów zabronionych. W publikacji analizie zostało poddane zagadnienie zmiany kwalifikacji prawnej czynu poprzez zastosowanie idealnego zbiegu. Autorka wskazuje, iż taka zmiana obrazu prawnego zarzuconego oskarżonemu czynu może naruszyć jego tożsamość, ponieważ wielokrotność wartościowania tego samego czynu z punktu widzenia Kodeksu karnego i Kodeksu karnego skarbowego wpływa na rozszerzenie konsekwencji prawnokarnych ponoszonych przez oskarżonego za ten czyn. Konsekwencje te powinny być podstawą oceny, czy w tej specyficznej konstrukcji prawnokarnej dochodzi do zachowania granic przedmiotowych postępowania czy też granice te zostają naruszone.

A few remarks on the change in the legal classification of an act in the course of court proceedings on the basis of the institution of an ideal confluence of prohibited acts

Keywords: criminal law, legal classification of an act in the course of court proceedings, ideal confluence of prohibited acts, Fiscal Penal Code

Summary: A few remarks on the change in the legal classification of an act in the course of court proceedings on the basis of the institution of an ideal confluence of prohibited acts. The publication contains considerations on changing the legal classification of an act in the course of court proceedings. These considerations concern the change of the legal picture of an act on the basis of the institution of the ideal confluence of prohibited acts. Multiple valuation of the same act from the point of view of the Criminal Code and the Fiscal Penal Code influences the extension of the criminal law consequences borne by the accused for this act.

Zgodnie z zasadą skargowości wyrażoną w art. 14 § 1 Kodeksu postępowania karnego wszczęcie postępowania sądowego następuje na żądanie uprawnionego oskarżyciela lub innego uprawnionego podmiotu. Zatem postępowanie sądowe nie może

toczyć się z urzędu, a do uruchomienia tego etapu procesu konieczny jest impuls w postaci żądania uczestnika postępowania posiadającego w tym zakresie uprawnienia. W polskim procesie karnym żądanie to przyjmuje postać skargi.

Szczególną rolę w polskim postępowaniu karnym odgrywają skargi warunkujące postępowanie przed sądem I instancji, a więc przenoszące postępowanie z etapu postępowania przygotowawczego do postępowania głównego. W nauce procesu karnego skargi te noszą miano skarg zasadniczych¹.

Należy wskazać, iż podstawową formą żądania wszczęcia postępowania głównego jest akt oskarżenia². W piśmiennictwie podkreśla się jednak, że pozycja tej skargi nie wynika z jej nadrzędności wśród skarg zasadniczych – które posiadają równorzędny status z aktem oskarżenia – ale z faktu, że jest to w praktyce najczęściej kierowana skarga do sądu³.

Skarga zasadnicza spełnia w procesie szereg funkcji, które wskazują jej rolę w postępowaniu karnym. Jedną z takich funkcji jest funkcja programowa⁴, która wyznacza granice oskarżenia. Skarga uruchamia etap postępowania głównego, jednak należy podkreślić, iż czyni to w ściśle wytyczonym zakresie stanowiącym program tego postępowania. Otóż w skardze oskarżyciel musi w sposób wyraźny określić granice podmiotowe postępowania, a więc wskazać oskarżonego, a także granice przedmiotowe poprzez skonkretyzowanie zarzucanego oskarżonemu czynu. Zatem wniesienie do sądu skargi skutkuje zainicjowaniem postępowania przeciwko konkretnej osobie oskarżonej o konkretny czyn. Tak jak podkreśla T. Grzegorzcyk, przedmiotem procesu karnego jest odpowiedzialność oskarżonego za zarzucony mu w akcie oskarżenia czyn zabroniony jako przestępstwo⁵.

Przez wniesienie do sądu skargi zasadniczej następuje wyznaczenie przez oskarżyciela ram procesu, których przekroczenie skutkuje wystąpieniem negatywnej przesłanki procesowej w postaci braku skargi uprawnionego oskarżyciela.

Jednak oskarżyciel jest zobligowany zawrzeć w akcie oskarżenia nie tylko opis czynu zarzucanego oskarżonemu, ale także wskazać przepis ustawy karnej, pod który zarzucany czyn podpada, a więc dokonać kwalifikacji prawnej czynu będącego przedmiotem postępowania. W doktrynie przez termin „kwalifikacja” rozumie się zaliczenie czynu do określonej kategorii przestępstw lub wykroczeń, które musi być poprzedzone ustaleniem stanu faktycznego, a także dokonaniem oceny pod względem zgodności jego elementów ze znamionami ustawowymi typu czy-

¹ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego, t. I, Komentarz do artykułów 1–296*, wyd. 4, C.H.Beck, Warszawa 2012, s. 151.

² J. Tylman, [w:] T. Grzegorzcyk, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, wyd. 9, LexisNexis, Warszawa 2014, s. 722.

³ W. Jasiński, *Skrócony akt oskarżenia*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 6, s. 63.

⁴ K. Dudka, [w:] K. Dudka, H. Paluszkiwicz, *Postępowanie karne*, wyd. 4, Wolters Kluwer, Warszawa 2018, s. 189.

⁵ T. Grzegorzcyk, *Kodeks postępowania karnego, komentarz*, Zakamycze 2005, s. 984.

nu zabronionego zawartymi w konkretnym przepisie lub przepisach jednej lub nawet kilku ustaw, przy uwzględnieniu zasad dotyczących ewentualnego zbiegu tych przepisów⁶. Zatem oskarżyciel – oprócz opisu czynu – musi także dokonać jego prawnej konkretyzacji.

Jak widać, ustawodawca wymaga, aby oskarżyciel wnoszący do sądu skargę w sposób jednoznaczny wskazał nie tylko oskarżonego, przeciwko któremu kieruje żądanie wszczęcia postępowania głównego, ale także, jaki dokładnie czyn zarzuca on oskarżonemu wraz z oceną prawną tego czynu. Dlatego też w doktrynie podkreśla się, że niedopuszczalne jest wskazanie w skardze zasadniczej jako oskarżonego anonimowej, niezidentyfikowanej osoby⁷ lub zastąpienia jej danych personalnych np. podaniem rysopisu oskarżonego⁸. Natomiast w przypadku opisu czynu przedstawiciele doktryny akcentują, że oskarżyciel powinien tak skonstruować zarzut, aby zostały przytoczone wszystkie okoliczności faktyczne wypełniające ustawowe znamiona określonego przestępstwa. Ponadto wykluczony jest alternatywny sposób konstruowania zarzutu⁹.

W taki sposób wyznaczone w skardze zasadniczej granice rozpoznania sprawy stanowią program postępowania i w związku z tym nie może nastąpić ich naruszenie przez sąd w toku dalszego procedowania. Jak wskazuje się w orzecznictwie, zgodnie z zasadą skargowości sąd związany jest podstawą faktyczną oskarżenia, tj. czynem opisanym i zakwalifikowanym w zarzucie aktu oskarżenia, ponieważ czyn ten wyznacza ramy rozpoznania sprawy¹⁰.

Związanie sądu granicami aktu oskarżenia nie oznacza jednak, iż sąd orzekający w sprawie jest zobligowany bezkrytycznie przyjąć opis czynu czy kwalifikację dokonane przez oskarżyciela. W przypadku uznania, że oskarżyciel dokonał błędnej subsumpcji, wadliwego ustalenia faktów lub w przypadku, gdy w wyniku przeprowadzenia dalszych dowodów stan faktyczny odbiega od ustaleń poczynionych na wcześniejszym etapie postępowania, sąd nie tylko ma możliwość dokonać zmiany opisu lub kwalifikacji prawnej czynu, ale jest on zobligowany do takiej zmiany.

Jak słusznie wskazuje Sąd Najwyższy, zasada skargowości nie ogranicza sądu w ustaleniach wszystkich cech faktycznych czynu będącego przedmiotem rozpozna-

⁶ P. Sowiński, *Znaczenie wskazania kwalifikacji prawnej czynu oraz jej zmiany w toku postępowania karnego dla realizacji przez oskarżonego prawa do obrony*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2018, t. XXVIII, nr 3, s. 113.

⁷ M. Jeznach, *Akt oskarżenia*, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 11, s. 105.

⁸ E. Kruk, *Skarga oskarżyciela jako przejaw realizacji prawa do oskarżania uprawnionego oskarżyciela w polskim procesie karnym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2016, s. 93–94.

⁹ J. Tylman, [w:] T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, wyd. 8, LexisNexis, Warszawa 2011, s. 745.

¹⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2.12.2005 r., sygn. IV KK 98/05, opublik. OSNKW 2006/4/36.

nia ani w zakresie jego oceny prawnej. Wynikiem tego sąd procedujący w sprawie nie jest związany zarówno szczegółowym opisem czynu zawartym w zarzucie skargi zasadniczej, jak i kwalifikacją prawną tego czynu wskazaną przez oskarżyciela¹¹.

Zatem dopuszczalna jest zmiana opisu czynu czy jego kwalifikacji prawnej, jednak należy zaznaczyć, iż zmiana ta musi nastąpić z zachowaniem granic wytyczonych w skardze. Wobec tego w wyniku modyfikacji zarzutu nie może zostać przypisany oskarżonemu inny czyn niż zarzucony mu przez oskarżyciela. Pomimo dokonanych zmian w przedmiocie opisu lub kwalifikacji prawnej czynu musi zostać zachowana tożsamość z czynem opisanym w skardze zasadniczej. Jak akcentuje Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 7.02.2019 r., III KK 584/17, w przypadku przypisania oskarżonemu w wyroku sądowym czynu niebędącego tożsamym ze zdarzeniem zarzucanym w skardze zachodzi negatywna przesłanka procesowa w postaci braku skargi uprawnionego oskarżyciela. Następuje bowiem w takiej sytuacji wyrokowanie w przedmiocie przestępstwa, którego osądzenia oskarżyciel nie żądał¹².

Należy zaakcentować, że zmiana obrazu prawnego czynu będącego przedmiotem procesu jest doniosła zarówno dla oskarżonego z punktu widzenia jego prawa do obrony, jak i oskarżyciela, który jest zobligowany do wykazania zasadności tezy oskarżenia¹³. Dlatego możliwość zmiany kwalifikacji prawnej czynu zawartej w akcie oskarżenia wiąże się z obowiązkiem uprzedzenia przez sąd stron postępowania o możliwości dokonania takiej zmiany. Podkreślenia wymaga, że taki obowiązek ciąży na sędzie w przypadku zmiany kwalifikacji prawnej czynu również na łagodniejszą, a także w przypadku, gdy zmiana ta może nastąpić poprzez zakwalifikowanie czynu według innego jeszcze przepisu oprócz wskazanego w akcie oskarżenia, czyli kumulatywnego zbiegu przepisów ustawy¹⁴.

Wobec tego w praktyce pojawia się istotny problem, a mianowicie: w jakim zakresie jest dopuszczalna modyfikacja zarzutu wskazanego w skardze zasadniczej dla zachowania wytyczonych w niej granic przedmiotowych postępowania?

Jest to kwestia poruszana bardzo szeroko zarówno w doktrynie, jak i judykaturze. Zagadnienie tożsamości czynu, w szczególności ustalenie katalogu kryteriów pozwalających na jej weryfikację, ma ważne znaczenie dla praktyki, albowiem wyjście przez sąd poza granice oskarżenia skutkuje wystąpieniem wady postępowania stanowiącej bezwzględną podstawę uchylenia zaskarżonego orzeczenia.

Punktem wyjścia dla rozważań związanych z kryteriami tożsamości czynu jest stanowisko Sądu Najwyższego wyrażone m.in. w wyroku z dnia 8.11.2007 r., III KK

¹¹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6.11.2013 r., V KK 322/13, opublik. Legalis nr 742135.

¹² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7.02.2019 r., III KK 584/17, opublik. Legalis nr 1878749.

¹³ R. Ponikowski, J. Zagrodnik, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Skorupka, wyd. 3, Warszawa 2018, s. 1020.

¹⁴ J. Tylman, [w:] T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, wyd. 8, LexisNexis, Warszawa 2011, s. 809.

123/17¹⁵, w którym zostało podkreślone, że „przedmiotem rozpoznania w sprawie karnej nie jest przedstawiony w zarzucie aktu oskarżenia opis konkretnego zdarzenia czy też jego kwalifikacja, lecz zdarzenie historyczne przedstawione przez uprawnionego oskarżyciela”.

Jak trafnie wskazał Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 2.03.2011 r., III KK 366/10¹⁶, sąd nie jest związany opisem czynu dokonanym przez oskarżyciela w akcie oskarżenia. Po dokonaniu w toku postępowania wyjaśnienia wszystkich istotnych okoliczności zdarzenia będącego przedmiotem rozpoznania sąd nie tylko może, ale powinien nadać temu czynowi w wyroku dokładne określenie w sposób, który może odbiegać od opisu czynu przyjętego w akcie oskarżenia. Zdaniem Sądu – o zachowaniu granic przedmiotowych oskarżenia nie decyduje zbieżność opisu czynu ze wszystkimi czynnościami sprawczymi mogącymi wchodzić w zakres danego zdarzenia.

Z kolei T. Grzegorzcyk wskazuje, że o tożsamości zdarzenia historycznego decydują takie jego elementy, jak identyczność przedmiotu zamachu, identyczność kręgu podmiotów oskarżonych o udział w zdarzeniu, a z reguły również tożsamość określenia jego czasu i miejsca¹⁷. Natomiast w orzecznictwie jako składowe zdarzenia wyznaczające ramy tożsamości czynu wymienia się identyczność przedmiotu zamachu, identyczność kręgu osób oskarżonych o udział w przestępstwie oraz tożsamość określenia czasu i miejsca popełnienia czynu. Oprócz tego o jedności czynu jako jednego impulsu woli świadczy taki element, jak jedność zamiaru sprawcy przestępstwa¹⁸.

Oczywiście są to tylko przykładowe elementy, których – z uwagi na różnorodność spraw – nie można uznać za sztywny wyznacznik ram identyczności zdarzenia. Do ustalenia przykładowego katalogu kryteriów wyznaczających ramy tożsamości czynu pomocne jest także stanowisko Sądu Apelacyjnego w Warszawie wyrażone w wyroku z dnia 16.02.2016 r., II Aka 367/15¹⁹, że granice przedmiotowe oskarżenia są zachowane wtedy, gdy w miejsce czynu zarzuconego w akcie oskarżenia, w sensie tego samego zdarzenia faktycznego, historycznego, można przypisać oskarżonemu czyn ze zmienionym opisem, a nawet oceną prawną. Ważne jest jednak, aby w wyniku tej zmiany zdarzenie to pozostało w tożsamym zespole zachowań człowieka, które były podstawą poddania w skardze przejawów jego działalności wartościowaniu z punktu widzenia norm prawa karnego materialnego.

¹⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8.11.2017 r., III KK 123/17, opublik. Legalis nr 1692533.

¹⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2.03.2011 r., III KK 366/10, opublik. Legalis nr 338432.

¹⁷ J. Tylman, [w:] T. Grzegorzcyk, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, wyd. 8, LexisNexis, Warszawa 2011, s. 809.

¹⁸ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 15.12.2017 r., II Aka 298/16, opublik. Legalis nr 1712876.

¹⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 16.02.2016 r., II Aka 367/15, Legalis nr 2123369.

W doktrynie natomiast wskazuje się, że nie stanowi wyjścia poza granice oskarżenia zmiana opisu czynu prowadząca do zastąpienia znamion czynu zarzucanego w skardze znamionami innego typu czynu zabronionego, jak też przypisanie takich zachowań przestępnych, które nie zostały objęte zarzutami aktu oskarżenia, czy nawet poszerzenie znamion poza granice ujęte w akcie oskarżenia²⁰.

Pomimo szerokiego omówienia zagadnienia tożsamości czynu zarówno w nauce postępowania karnego, jak i judykaturze z przyczyn oczywistych nie jest możliwe opracowanie uniwersalnych, pasujących do realiów każdej sprawy kryteriów, których zachowanie gwarantuje pozostanie w granicach przedmiotowych oskarżenia. Jak wskazał Sąd Najwyższy z wyroku z dnia 2.03.2011 r., III KK 366/10²¹, „tożsamość czynu zarzucanego i przypisanego powinna być badana indywidualnie, w odniesieniu do konkretnych ustaleń faktycznych poczynionych w sprawie, z odwołaniem do pojęcia zdarzenia historycznego i jego granic oraz do rozsądnej życiowej oceny, nie tylko przy tym sądu i stron czy uczestników postępowania, ale i hipotetycznego postronnego obserwatora procesu”.

Zatem sama możliwość dokonania przez sąd w toku postępowania głównego zmiany zarówno opisu czynu zarzucanego oskarżonemu, jaki i jego kwalifikacji prawnej nie budzi wątpliwości. Natomiast szereg niejasności pojawia się na gruncie problematyki ustalenia granic tożsamości czynu.

Szczególnie ciekawie kwestia zmiany zarówno opisu zarzucanego w akcie oskarżenia czynu, jak i modyfikacji obrazu prawnego wyrażonego w przyjętej kwalifikacji prawnej tego czynu jawi się na gruncie idealnego zbiegu czynów zabronionych – instytucji wyrażonej w przepisie art. 8 § 1 Kodeksu karnego skarbowego, albowiem na tle tej instytucji w granicach jednego czynu jako zdarzenia historycznego dochodzi do zastosowania zarówno przepisu Kodeksu karnego skarbowego, którego czyn ten wyczerpuje znamiona, jak i przepisu Kodeksu karnego. Następuje w związku z tym, na podstawie tego samego zdarzenia historycznego, skazanie sprawcy za delikt powszechny i delikt skarbowy, a tym samym wymierzenie kary odrębnie na podstawie przepisów Kodeksu karnego skarbowego oraz odrębnie na podstawie przepisów innej ustawy karnej.

Nie podejmując w tym miejscu próby oceny odejścia przez ustawodawcę od założenia singularnej reakcji prawnokarnej dotyczącej jednego zdarzenia, należy zadać pytanie, czy zmiana obrazu prawnego zarzucanego w skardze zasadniczej oskarżonemu czynu poprzez przypisanie w ramach idealnego zbiegu czynów zabronionych przestępstwa powszechnego i przestępstwa skarbowego jest wyjściem poza granice przedmiotowe oskarżenia czy jednak taki zabieg nie narusza tożsamości czynu? Ustalenie tej kwestii pozwoli określić, czy dopuszczalne jest doko-

²⁰ R. Ponikowski, J. Zagrodnik, *op. cit.*, s. 1022.

²¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2.03.2011, III KK 366/10, opublik. Legalis nr 338432.

nianie zmiany kwalifikacji prawnej czynu na podstawie art. 399 § 1 Kodeksu postępowania karnego poprzez uzupełnienie jej zgodnie z założeniami konstruktu idealnego zbiegu czynów zabronionych odpowiednio o przepisy Kodeksu karnego skarbowego lub Kodeksu karnego.

Aby móc odpowiedzieć na postawione pytanie, należy w pierwszej kolejności wskazać, czym charakteryzuje się instytucja idealnego zbiegu czynów zabronionych.

Konstrukcja wyrażona w przepisie art. 8 § 1 Kodeksu karnego skarbowego dotyczy przypadków realnego zbiegu przepisów Kodeksu karnego skarbowego i Kodeksu karnego. Jak wskazuje P. Kardas, omawiana instytucja odnosi się do zbiegu przepisów, które konkurują do oceny jednego czynu²². Zatem ustawodawca za pomocą tej instytucji wyłączył zakres dyrektyw regulujących eliminację wielości ocen prawnych jednego zdarzenia. W przypadku zastosowania konstrukcji wyrażonej w przepisie art. 8 § 1 Kodeksu karnego skarbowego wyłomowi podlega zasada, zgodnie z którą dla przyjęcia wielości przestępstw konieczna jest wielość czynów²³. Na podstawie omawianej konstrukcji dochodzi do przypisania sprawcy odpowiedzialności za przestępstwo lub wykroczenie i za przestępstwo karne skarbowe lub wykroczenie karne skarbowe na podstawie tego samego zdarzenia. Tym samym jeden czyn wywołuje konsekwencje prawnokarne na gruncie różnych ustaw karnych. Wyłączenie zakazu multiplikacji przestępstw na gruncie omawianej instytucji prowadzi więc – jak trafnie ujął to Sąd Apelacyjny w Łodzi – do swego rodzaju fikcji prawnej, której następstwem jest skazanie sprawcy za dwa delikty, a konsekwencją zastosowania tej instytucji jest „wykreowanie przypisania sprawcy więcej niż jednego czynu”²⁴.

W związku zatem z tak daleko idącymi konsekwencjami prawnokarnymi wiążącymi się z zastosowaniem instytucji idealnego zbiegu czynów, mimo że oskarżenie nie wykracza poza to samo zdarzenie historyczne, nasuwa się wniosek, iż w wyniku jednoczesnego zakwalifikowania zarzuconego czynu z przepisów Kodeksu karnego i Kodeksu karnego skarbowego granice przedmiotowe mogą zostać przekroczone. Wydawać by się mogło, że wielokrotność wartościowania tego samego czynu z punktu widzenia różnych ustaw – czego konsekwencją jest multiplikowanie odpowiedzialności karnej oskarżonego, powinna wyłączyć możliwość dokonania zmiany przez sąd obrazu prawnego czynu poprzez zastosowanie idealnego zbiegu czynów zabronionych na podstawie art. 399 § 1 Kodeksu postępowania karnego.

Wprawdzie w wyniku zastosowania tej szczególnej konstrukcji prawnokarnej wykonaniu podlega najsurowsza z orzeczonych kar, jednakże przyjęcie idealnego

²² P. Kardas, [w:] P. Kardas, G. Łabuda, T. Razowski, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, wyd. 3, Wolters Kluwer, Warszawa 2017, s. 162.

²³ Tak Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 27.08.2008 r., IV KK 46/08, opublik. Legalis nr 117173.

²⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 2.04.2013 r., II AKa 202/12, opublik. Legalis nr 746718.

zbiegu czynów zabronionych wiąże się z szeregiem negatywnych konsekwencji względem oskarżonego. Skutkiem bowiem zastosowania tej instytucji dochodzi do kumulacji dolegliwości względem sprawcy. Może m.in. dojść do zbiegu zakazów tego samego rodzaju lub pozbawienia praw publicznych w przypadku, gdy zostaną one orzeczone za pozostające w idealnym zbiegu przestępstwa²⁵. Innym przykładem kumulacji dolegliwości jest umieszczenie w Krajowym Rejestrze Karnym, w przypadku skazania sprawcy czynu pozostającego w idealnym zbiegu, informacji o „popełnieniu” dwóch przestępstw, powszechnego i karnego skarbowego. Dochodzi tu niejako do podwójnej stygmatyzacji osoby skazanej, która na tej podstawie może być postrzegana jako wielokrotny sprawca przestępstw. W związku z tym stan ten kreuje pogłębiony negatywny wizerunek społeczny takiej osoby.

Wobec powyższego należy uznać, iż przyjęta w tym przypadku przez ustawodawcę zasada absorpcji dotycząca wykonania kary nie redukuje w pełni efektu podwójnej represji.

Zatem nie bez znaczenia dla oceny wyjścia poza granice oskarżenia jest, iż w ramach omawianej konstrukcji jedno zdarzenie historyczne ulega „rozwarstwieniu” wobec jego oceny na podstawie dwóch różnych wzorców normatywnych. Jak już zostało wskazane, dochodzi na podstawie zastosowania idealnego zbiegu czynów zabronionych do fikcji prawnej i przyjęcia tylu deliktów, ile znamion czynów zabronionych wypełnia to zdarzenie. Zatem ocena zachowania granic przedmiotowych oskarżenia na gruncie instytucji idealnego zbiegu powinna przyjąć inne kryteria niż w przypadku zwykłej zmiany kwalifikacji prawnej czynu.

Założenie idealnego zbiegu czynów zabronionych nasuwa uzasadnione wątpliwości co do możliwości modyfikacji przez sąd kwalifikacji prawnej zarzuconego w akcie oskarżenia czynu na podstawie art. 399 § 1 Kodeksu postępowania karnego poprzez rozszerzenie obrazu prawnego czynu odpowiednio o przepisy Kodeksu karnego skarbowego lub Kodeksu karnego.

Jak już wskazano, przedmiotem procesu jest odpowiedzialność karna oskarżonego za zarzucany mu czyn w skardze zasadniczej. W przypadku zaś zmiany obrazu prawnego czynu przez zastosowanie idealnego zbiegu dochodzi do rozszerzenia tej odpowiedzialności o tyle przestępstw lub wykroczeń, ile znamion „typu czynu zabronionego określonych w zakresie zastosowania norm sankcjonujących zdekodowanych ze zbiegających się przepisów określających znamiona przestępstwa lub wykroczenia skarbowego oraz przestępstwa powszechnego lub wykroczenia powszechnego realizujący stanowiący podstawę prawnokarnej oceny ten sam czyn tego samego sprawcy²⁶”, pomimo że postępowanie dotyczy tego samego zdarzenia

²⁵ D. Kala, M. Klubińska, *Kara łączna i wyrok łączny*, Krajowa Szkoła Sądownictwa i Prokuratury, Kraków 2017, s. 43.

²⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10.10.2016 r., IV KK 152/16, opublik. Lex nr 2148637.

historycznego. Teoretycznie więc tożsamość czynu zostaje zachowana. Jednak ten szczególnie konstrukt normatywny prowadzi – pomimo pozostania w granicach tożsamości czynu – do dualizmu odpowiedzialności sprawcy. W wyniku tego odpowiada on za ten sam czyn na gruncie dwóch różnych ustaw karnych.

Mając na uwadze konsekwencje, jakie na gruncie odpowiedzialności karnej pociąga za sobą przyjęcie kwalifikacji prawnej czynu w oparciu o idealny zbieg czynów zabronionych, wydawać by się mogło, że przyjęcie rozszerzonej na tej podstawie kwalifikacji prawnej jest wyjściem poza granice oskarżenia.

Jak trafnie zauważono w doktrynie, kwalifikacja prawna inkryminowanego czynu określa poziom konsekwencji grożących oskarżonemu za zarzucany mu czyn. To właśnie kwalifikacja prawna jest czynnikiem dynamizującym jego postawę w postępowaniu²⁷. Dlatego też dowolność zmiany w zakresie zarzutu jest wyłączona, a uprawnienia organu procesowego do modyfikacji kwalifikacji prawnej czynu obwarowane są szeregiem obowiązków względem oskarżonego, m.in. wskazanego w przepisie art. 399 K.p.k. W orzecznictwie wskazuje się, że funkcją nałożonych na organ procesowy obwarowań jest wykluczenie zaskakiwania w toku procesu stron zmienionym wartościowaniem prawnokarnym zachowania sprawcy czynu²⁸.

Zagadnienie to, tak istotne dla praktyki wymiaru sprawiedliwości, pozostało także przedmiotem rozważań Sądu Najwyższego. Otóż Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 10.10.2016 r., IV KK 152/16²⁹, uznał, że zastosowanie w ramach instytucji idealnego zbiegu zmiany oceny prawnej zarzucanego w skardze czynu poprzez zakwalifikowanie go, oprócz przepisów Kodeksu karnego, także z przepisów Kodeksu karnego skarbowego, nie jest wyjściem poza granice przedmiotowe oskarżenia. Zdaniem Sądu przypisanie sprawcy tylu przestępstw, ile udało się wyodrębnić kwalifikacji prawnych na podstawie zbiegających się przepisów w odniesieniu do jednego i tego samego czynu stanowiącego przedmiot zarzutu aktu oskarżenia, jest procedowaniem w granicach jednego zdarzenia historycznego. Sąd w uzasadnieniu przytoczył ugruntowany pogląd doktryny, iż „wielość przestępstw, w takim wypadku, jest jedynie idealna, wyłącznie »pomyślana«, a nie »rzeczywista«”. Powoduje to, że zmiana kwalifikacji prawnej czynu zarzucanego oskarżonemu w skardze zasadniczej dokonana w ramach konstrukcji idealnego zbiegu czynów zabronionych jest spowodowana zmianą poglądu prawnego, nie zaś rzeczywistymi zmianami w określeniu przedmiotu faktycznego skargi. Taka zmiana – zdaniem Sądu – w żadnej mierze nie narusza granic oskarżenia. Zatem w przytoczonym orzeczeniu Sąd Najwyższy jednoznacznie uznał, że modyfikacja kwalifikacji oce-

²⁷ P. Sowiński, *op. cit.*, s. 116.

²⁸ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 4.11.2016 r., sygn. akt II AKa 175/16, LEX nr 2287992.

²⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10.10.2016 r., IV KK 152/16, *opublik. Lex* nr 2148637.

ny prawnej czynu poprzez zastosowanie idealnego zbiegu czynów zabronionych mieści się w dyspozycji art. 399 § 1 Kodeksu postępowania karnego.

Mając jednak na uwadze konsekwencje, jakie pociąga za sobą taki zabieg, nie tylko względem oskarżonego, który w wyniku wskazanej zmiany oceny prawnej zarzucanego mu czynu odpowiada za ten sam czyn na gruncie kolejnej ustawy karnej, ale także względem oskarżyciela publicznego, który w aktywny sposób musi wykazać zasadność zmienionej tezy oskarżenia, należy uznać, że problem ten jest traktowany zbyt pobieżnie.

Z uwagi na szczególny przedmiot ochrony prawo karne skarbowe cechuje szereg odmienności. Uwzględniając funkcję ochronną, jaką pełni ta dziedzina prawa względem interesów finansowych Skarbu Państwa i innych podmiotów, ustawodawca przewidział specyficzne instytucje – nieznane na gruncie prawa karnego powszechnego – które mają za zadanie zapewnić odpowiednią reakcję karną i dążyć do wyrównania uszczerbku należności publicznoprawnej spowodowanej deliktem skarbowym.

Odmienności prawa karnego skarbowego wymagają do osiągnięcia celów stawianych tej dziedzinie prawa dostosowania postępowania, a więc jego optymalizacji. Ustawodawca zdaje się nie zauważać takiej potrzeby w przypadku zmiany przez sąd kwalifikacji prawnej czynu w wyniku zastosowania idealnego zbiegu czynów zabronionych. Wskazany bowiem sposób zmiany obrazu prawnego czynu, mimo procedowania w przedmiocie tego samego zdarzenia historycznego, prowadzi do jego fikcyjnego rozwarstwienia i multiplikacji odpowiedzialności prawnokarnej za ten czyn. Zatem należy podchodzić bardzo ostrożnie do akceptacji stanowiska, że granice oskarżenia w wyniku tej zmiany zostają zachowane. Należy zgłosić postulat wprowadzenia normatywnego mechanizmu zapewniającego oskarżonemu możliwość przygotowania się do obrony, wymagającej – w wyniku omawianego sposobu rozszerzenia kwalifikacji prawnej czynu – podjęcia skutecznych działań zmierzających do obalenia tezy oskarżenia na odmiennym gruncie normatywnym niż to było dotychczas.

Akceptacja braku szczególnych rozwiązań normatywnych w zakresie zmiany kwalifikacji prawnej czynu w ramach idealnego zbiegu czynów zabronionych po wniesieniu do sądu aktu oskarżenia w praktyce niejednokrotnie może prowadzić do sytuacji, gdy to na sąd zostanie przerzucony ciężar staranności oceny prawnej czynu. W sprawach wielowątkowych, złożonych, opartych na wykorzystaniu mechanizmów podatkowych koncepcja, że zmiana oceny prawnej z zastosowaniem idealnego zbiegu czynów zabronionych może być dokonana przez sąd w zakresie dyrektywy art. 399 § 1 Kodeksu postępowania karnego, daje oskarżycielowi niejako „zielone światło” do pobieżnego procesu subsumpcji. Nie zagłębiając się bowiem w merytoryczną ocenę danego czynu na etapie postępowania przygotowawczego

na różnym gruncie normatywnym, może on liczyć niejako na „naprawę” przyjętej zbyt wąsko kwalifikacji prawnej czynu przez sąd. Konsekwencje korekty pobieżnej oceny prawnej na etapie postępowania sądowego ponosi przede wszystkim oskarżony, który nie mógł podnieść wielu argumentów obrony na wcześniejszym etapie postępowania ani skorzystać z pewnych rozwiązań prowadzących do regresji karania za delikt skarbowy, które to rozwiązania mogą być podjęte wyłącznie w fazie postępowania przygotowawczego.

Ustawodawca wobec przyjęcia fikcji prawnej w zakresie normatywnego rozwarstwienia czynu powinien być konsekwentny i uznać, że wynikiem przyjętego przez niego rozwiązania jest rozszerzenie granic przedmiotowych oskarżenia, tj. iż dochodzi do zarzucenia oskarżonemu w wyniku oceny normatywnej na gruncie idealnego zbiegu tego samego czynu, ale ocenionego dodatkowo z innej ustawy i – tym samym – wywołującego dodatkowe represje prawnokarne. Niewątpliwie nie da się porównać zaistniałej w wyniku tej modyfikacji sytuacji do „zwykłej” zmiany kwalifikacji prawnej czynu, dlatego też niewystarczające, nieoddające charakteru instytucji idealnego zbiegu czynów zabronionych i nieuwzględniające konsekwencji ponoszonych w związku z tym przez oskarżonego jest aktualne rozwiązanie normatywne omawianej kwestii.

Należy wskazać, że zakwalifikowanie czynu w ramach idealnego zbiegu czynów zabronionych nie musi prowadzić do takiej samej reakcji prawnokarnej na gruncie Kodeksu karnego i Kodeksu karnego skarbowego. W przypadku prawa karnego skarbowego występuje odmienna polityka karania, będąca skutkiem założeń ustawodawcy w przedmiocie systemu karnoskarbowych środków penalnych, tj. priorytetu represji ekonomicznej oraz priorytetu celu egzekucyjno-kompensacyjnego przed represją³⁰. W wielu sprawach, w wyniku zakończenia postępowania np. skorzystaniem przez sprawcę z dobrodziejstwa dobrowolnego poddania się odpowiedzialności, postępowanie o delikt skarbowy mogłoby zostać zakończone w innym, korzystniejszym dla sprawy trybie.

Dokonując zatem analizy przedstawionego zagadnienia, należy sformułować wniosek, że konstrukcja idealnego zbiegu czynów zabronionych jest instytucją szczególną, a jej zastosowanie pociąga za sobą dodatkowe konsekwencje prawnokarne dla sprawcy czynu pozostającego w idealnym zbiegu. Indywidualny charakter tej instytucji wymaga zatem szczególnych rozwiązań normatywnych na tle zmiany kwalifikacji prawnej czynu w toku postępowania sądowego, których potrzeby wprowadzenia ustawodawca zdaje się nie zauważać.

Dla ekonomiki postępowania zasadne jest przyjęcie, że rozszerzenie kwalifikacji prawnej czynu w ramach idealnego zbiegu czynów zabronionych powinno być dokonane w ramach jednego postępowania. Jednak takie rozwiązanie nie może godzić

³⁰ L. Wilk, J. Zagrodnik, *Prawo i proces karny skarbowy*, C.H. Beck, Warszawa 2015, s. 114.

w prawo oskarżonego do obrony czy ograniczać jego uprawnienia do skorzystania z pewnych szczególnych instytucji prawa karnego skarbowego prowadzących do zakończenia sprawy w nurcie konsensualnym. W związku z tym należy rozważyć zasadność przyjęcia rozwiązania legislacyjnego, zgodnie z którym rozszerzenie kwalifikacji prawnej zarzuconego w akcie oskarżenia czynu w ramach idealnego zbiegu czynów zabronionych będzie wiązać się z wywołaniem takich skutków, jak rozszerzenie przedmiotowe zarzutu. Wobec bowiem zmiany obrazu prawnego czynu oskarżony powinien mieć możliwość podjęcia działań zmierzających do przygotowania nie tylko rzetelnej obrony, a zatem do obalenia nowo przyjętej kwalifikacji prawnej, ale także do skorzystania z instytucji prawa karnego skarbowego prowadzących do degresji karania. Nie można zapominać, że granice oskarżenia nie tylko wyznaczają granice rozpoznania sprawy, ale także zakreslają granice obrony³¹.

Literatura

- Dudka K., Paluszkiwicz H., *Postępowanie karne*, wydanie 4, Wolters Kluwer, Warszawa 2018.
- Grzegorzczak T., Tylman J., *Polskie postępowanie karne*, wydanie 8, LexisNexis, Warszawa 2011.
- Grzegorzczak T., Tylman J., *Polskie postępowanie karne*, wydanie 9, LexisNexis, Warszawa 2014.
- Grzegorzczak T., *Kodeks postępowania karnego, komentarz*, Zakamycze 2005.
- Hofmański P., Sadzik E., Zgryzek K., *Kodeks postępowania karnego, tom I, komentarz do artykułów 1–296*, wyd. 4, Warszawa 2012.
- Jasiński W., *Skrócony akt oskarżenia*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 6.
- Jeznach M., *Akt oskarżenia*, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 11.
- Kala D., Klubińska M., *Kara łączna i wyrok łączny*, Krajowa Szkoła Sądownictwa i Prokuratury, Kraków 2017.
- Kardas P., Łabuda G., Razowski T., *Kodeks karny skarbowy, komentarz*, wydanie 3, Wolters Kluwer, Warszawa 2017.
- Kruk E., *Skarga oskarżyciela jako przejaw realizacji prawa do oskarżania uprawnionego oskarżyciela w polskim procesie karnym*, Lublin 2016.
- Ponikowski R., Zagrodnik J., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Skorupka, wydanie 3, Warszawa 2018.
- Sowiński P., *Znaczenie wskazania kwalifikacji prawnej czynu oraz jej zmiany w toku postępowania karnego dla realizacji przez oskarżonego prawa do obrony*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2018, t. XXVIII.
- Wilk L., Zagrodnik J., *Prawo i proces karny skarbowy*, C.H. Beck, Warszawa 2015.

³¹ Na ścisły związek granic oskarżenia z granicami obrony wskazuje P. Sowiński, *op. cit.*, s. 133.